

(Feldforschung Skandinavien), Warszawa-Wrocław-Kraków (1989 erschienen war) – der Titel des vorläufigen Professorens. Seit September 1989 über Professor Jan Zab die Funktionen des Leitenden des Lehrstuhls für Archäologie aus, und später, nach der Änderung des Namens zum Institut der Vorgeschichte, wurde er zum Direktor des Instituts (ab 1992).

Professor Zab veröffentlichte fast 200 Arbeiten, war auch Verfasser oder Mitherausgeber von 4 Büchern in 3 Bänden. Seine schöpferische Tätigkeit umfasst auch die in wissenschaftlichen Fachzeitschriften publizierten Artikel, Vorträge, die auf internationalen Kongressen (z.B. in Moskau, Berlin, Bratislava) gehalten (auch veröffentlicht) wurden, Vorlesungen in Schweden, Dänemark und der BRD. Er war auch Mitglied von vielen wissenschaftlichen Gesellschaften, z.B. von der Union Internationale der Slavischen Philologen et Prehistoriques bei UNESCO, gehörte dem Council Permanent der Union an, war korrespondierendes Mitglied des Deutschen Archäologischen Instituts (DAI) sowie der schweizerischen wissenschaftlichen Kommission und Académie in Fribourg.

Die Verdienste des Professors wurden mit vielen Preisen gelehrt, darunter mit dem Staatspreis der 1., 2. und 3. Klasse des Ministeriums für Wissenschaft, Hochschulwesen und Technik. Er wurde auch mit dem Offizier- und dem Ritterkreuz des Ordens Polonia Restituta und der Medaille der Kommission für das nationale Erziehungswesen ausgezeichnet; er erhielt auch mehrere regionale Auszeichnungen.

In seiner Forschungsstätigkeit konzentrierte sich Professor Zab auf den Problemen der Kontakte zwischen Skandinavien und Westslawen, immer – der Problematik der Slawen und Germanen in der polnischen und deutschen Vorgeschichte, der Methodologie und Theorie der Vorgeschichte. In seinen wissenschaftlichen Anstrengungen knüpfte er an die literarischen Historiker wie Auffassung von J. Kmita und seinen Mitarbeitern an, genannt die methodologische Schule von Poznań sowie auch an die Idee der Vorgeschichte nach J. Topolicki. In seinen Untersuchungen übertrug er die archäologische Untersuchung. Viele seiner wichtigen Ideen wurden in deutschen Erziehungswissenschaften der Vorgeschichte.

Janina Miśka-Przybylska

Charakter von Anna Benda

SYMPOZJUM „CULTURAL AND TRADE CONNECTIONS IN CENTRAL AND EAST EUROPE DURING THE EARLY MIDDLE AGES (568–895)”

Szekszárd – Tengelic (Węgry), 11–14 maja 1989 r.

W wyżej podanych dniach odbyło się na Węgrzech sympozjum poświęcone kontaktom kulturowym i handlowym w Europie Środkowej i Wschodniej w latach 568–895, tj. w tak zwanym okresie awarskim. Zostało ono zorganizowane przez Instytut Archeologiczny Węgierskiej Akademii Nauk w Budapeszcie oraz Béri Balogh Ádám Múzeum w Szekszárd (komitat Tolna). Wzięło w nim udział około 30 osób reprezentujących 10 krajów: Austrię (2), Czechosłowację (4), NRD (1), Polskę (2), RFN (3), Stany Zjednoczone Ameryki Północnej (1), Szwecję (1), Węgry (ponad 10 osób), Włochy (1) i Związek Radziecki (2).

Problematyka sympozjum została podzielona na pięć grup tematycznych, z których każda obejmowała 4–5 referatów. Łącznie przedstawiono 22 referaty.

Poza tym podziałem znalazł się referat inauguracyjny sympozjum, wygłoszony w Béri Balogh Ádám Múzeum w Szekszárd przez pracownika tego muzeum, Gy. Rosnera, poświęcony znaleziskom trzech pieców do wypału ceramiki, odkrytych w osadzie z okresu „awarskiego” w okolicy Szekszárd. Odkrywcy wydzielają wśród nich: obiekt pochodzący z końca VI w. (nr 1), z VII w. (nr 3) oraz użytkowany w obu tych stuleciach (nr 2). Uzpełnieniem wystąpienia Gy. Rosnera był komunikat Márty Balla pt. *Provenance studies of avar ceramics by neutron activation analysis*, zawierający prezentację bardzo interesujących wyników analiz składu chemicznego gliny naczyni znalezionych w obrębie pieców oraz materiału, z którego

zostały wykonane te ostatnie obiekty, a także rezultatów badań nad temperaturą wypału. Autorka, na podstawie badań technologicznych, wydzieliła produkty poszczególnych pieców. W obiektach tych wypalano ceramikę wysokiej jakości, toczoną na kole. Trafiała ona zarówno do okolicznych osad (naczynia o pojemności 3–20 litrów), jak i do grobów (naczynia o pojemności do 2 litrów). Gy. Rosner stwierdził, że wyniki zreferowanych badań wskazują, iż Awarowie przebywający w tym rejonie prowadzili osiadły tryb życia. Obie wypowiedzi były połączone z demonstrowaniem omawianych obiektów, których makiety znajdują się na wystawie w muzeum w Szekszárd, oraz dużej kolekcji naczyń ceramicznych eksponowanych również w tymże muzeum.

Pozostałe referaty zostały przedstawione na pięciu sesjach odpowiadających wyżej wspomnianym grupom tematycznym. Obrady te odbywały się w ośrodku konferencyjnym w Tengelic.

Pierwsza sesja obejmowała cztery referaty poświęcone problematyce kontaktów handlowych (przewodniczący: dr Walter Pohl). Pierwszy z nich, odczytany w zastępstwie nieobecnej autorki Ildikó Ecsedy przez Katelin Siman, dotyczył problematyki sinologicznej. Następnie Csanád Bálint w referacie *Handel und sog. Handel im 7. Jh. in den osteuropäischen Steppen* poruszył kwestie metodologiczne dotyczące badania kontaktów handlowych na podstawie źródeł archeologicznych, poświęcając dużo uwagi kryteriom wydzielenia przedmiotów dostających się na dane terytorium w wyniku handlu od tych, które stanowiły obiekt innych kontaktów (np. dary, daniny itp.). Przedstawił złożoność tej problematyki, podkreślając jednocześnie niemożność w wielu wypadkach określenia owych kryteriów. Referat Johana Callmera, *The beginning of the East-European trade connections of Scandinavia and the Baltic Region in the eighth and ninth centuries A.D.* poświęcony był przede wszystkim paciorkom, głównie szklanym, ale też i z kamieni półszlachetnych. Zdaniem autora, zabytki te – jako materiał masowy – stanowią bardzo dobrą podstawę studiów nad kontaktami handlowymi. Ze względu na masowość występowania mogą one być traktowane jako jednoznaczny wskaźnik archeologiczny handlu. Referent przedstawił zasięgi występowania różnych typów paciorków i przeprowadzając gruntowną ich analizę stwierdził, że początek kontaktów handlowych między rejonem Bałtyku a Wschodem można datować na początek VIII w. i że inicjatywa tych kontaktów wyszła ze Wschodu. Thomas Noonan w referacie pt. *Scandinavian-Russian-Islamic trade in the 9th century* omówił różne kategorie zabytków będących przedmiotem kontaktów między krajami muzułmańskimi a Rusią i Skandynawią, koncentrując się jednak głównie na tematyce dotyczącej srebra muzułmańskiego. Poruszył także niektóre kwestie z zakresu tematyki odnoszącej się do handlu paciorkami szklanymi, między innymi jego wieloetapowości (uważa, na przykład, że ośrodkiem, do którego napływały paciorki pochodzenia wschodniego, była Stara Ladoga, skąd wyroby te rozchodziły się dopiero dalej). Referent omówił bardzo szeroko poglądy innych badaczy na te tematy, przy czym w większości przypadków nie formułował w sposób wyraźny własnych opinii i propozycji rozwiązań w tym zakresie.

Na drugiej sesji, zatytułowanej *Awarowie i ich kontakty z innymi ludami* (przewodniczący: prof. dr Manfred Menke), wystąpili następujący referenci: Max Martin, którego referat *Archäologische Belege für Kontakte zwischen Awaren- und Merowingerreich und ihre Datierung* zawierał sumienną prezentację bogatego materiału archeologicznego, a więc różnego rodzaju kategorii przedmiotów, głównie metalowych, ilustrowaną m.in. planami cmentarzysk z znaczeniem występowania okazów tych kategorii. Autor dużo uwagi poświęcił metalowym częściom pasa. Stwierdził, iż w kulturze merowińskiej nastąpiła w I ćwierci VII w. ważna zmiana: trzyczęściowe okucia zostały zastąpione przez wieloczęściowe. Te ostatnie występowały też w kulturze awarskiej, gdzie zaczęły pojawiać się na początku okresu środkowoawarskiego. Początek tego okresu M. Martin datuje na środkowe 30-letnie VII w. Walter Pohl swoją wypowiedź *Historische Überlegungen zum awarisch-byzantinischen Austausch* poświęcił rozważaniom na temat wymiany bizantyńsko-awarskiej, opartym na źródłach pisanych. Helena Zoll-Adamikowa w referacie *Slawisch-awarische Grenzzone im Lichte der Grabfunde* dowodziła, że rzeczywista granica między obszarami zasiedlonymi przez Awarów i Słowian przebiegała na terenie obecnej Słowacji; wyznacza ją łańcuch cmentarzysk birtualnych występujących na

styku strefy bezspornie słowiańskich nekropoli ciałopalnych i zwartego zasięgu cmentarzysk szkieletowych z cechami awarskich zwyczajów pogrzebowych i awarskiej kultury materialnej. Jozef Zábójnik swój referat *Zur Frage der Kontakte der nördlichen Peripherie des awarischen Kaganats mit den westlichen Gebieten* poświęcił głównie importowanym z Zachodu okazom uzbrojenia znalezionym na obszarze południowo-zachodniej Słowacji; omówił je z punktu widzenia różnych aspektów, a więc zarówno formalno-typologicznego, jak i technologicznego (wyniki analiz laboratoryjnych wykazały zastosowanie skomplikowanych technik produkcyjnych do wyrobu broni typów omawianych przez referenta). Na zakończenie tej sesji wystąpił István Bóna, którego wypowiedź, sądząc po tytule *Diskussionsbeitrag: awarische Pferdebestattungen und ihre Analogien aus Innenasiens*, miała mieć charakter głosu w dyskusji, a w rzeczywistości była szeroko i szczegółowo potraktowanym analityczno-uogólniającym ujęciem problematyki pochówków końskich (całkowitych i częściowych) w kulturze awarskiej na tle podobnych znalezisk w Azji Środkowej.

Trzecia sesja poświęcona była kulturze awarskiej (przewodniczący: prof. dr István Bóna). Złożyły się na nią referaty: Zlata Čilinskij, *Die awarenzeitlichen Frauengräber mit Pferdebestattung in der Slowakei*, stanowiący opracowanie 16 pochówków kobiet z końmi odkrytych w południowo-zachodniej Słowacji, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii pozycji społecznej tych kobiet, rozpatrzonej przez Autorkę przy wykorzystaniu analogii z terenu Europy Wschodniej i Azji Środkowej; Évy Garam, *Über frühwarenzeitlichen Schmuck von byzantinischem Ursprung*, w którym referentka omówiła ozdoby, głównie złote i srebrne, pochodzące z kolekcji Muzeum Narodowego w Budapeszcie, wyróżniając wśród nich okazy stanowiące wyrób złotnictwa bizantyńskiego oraz przedmioty będące naśladownictwem wzorów bizantyńskich, wykonane na innych terenach; Falko Daima, *Das awarische Gräberfeld von Zillingtal und die frühawarische Besiedlung des Wiener Beckens*, zawierający prezentację bogatych materiałów archeologicznych oraz ich szczegółową analizę typologiczno-chronologiczną, ilustrowaną licznymi diagramami i zestawieniami; oraz Petera Tomki, *Die Frage der ethnischen oder kulturellen Verwandtschaft bzw. interethnischen Wirkung im Spiegel der Begräbnissitten*, w którym Autor poruszył kwestię różnic i podobieństw między obrzędami pogrzebowymi na cmentarzyskach „środkowo-” i „późnoawarskich”. Stwierdził, że tych drugich jest więcej; od cmentarzysk „środkowoawarskich” różnią się one orientacją grobów oraz innymi proporcjami mięsa świń w wyposażeniu. Należy się liczyć – jego zdaniem – z możliwością kontynuacji ludnościowej między okresami: środkowo- i późnoawarskim. Pojawiające się w drugim z tych okresów nowe cmentarzyska, na których obserwuje się występowanie pewnych odmiennych cech rytuału pogrzebowego, skłonny jest natomiast wiązać z nowo napływającymi grupami ludności.

Na czwartej sesji, noszącej nazwę *Kontakty kulturowe Awarów* (przewodnicząca: dr Helena Zoll-Adamikowa), referaty wygłosiły następujące osoby: Darina Bialeková, *Zur Deutungsmöglichkeiten der sog. Baldenheimer Helme von Dolné Semerovce*, która omówiła dotychczasowe ustalenia na temat chronologii i pochodzenia grupy hełmów z V i VI w., znanych głównie ze znalezisk z Europy Południowej, produkowanych w warsztatach bądź bizantyńskich – jak sądzą niektórzy badacze, bądź północno-italskich lub frankońskich – jak przyjmują inni. Okazy z Dolnych Semerovec Autorka wiąże z Ostrogotami. Manfred Menke – *Zu den Fibeln der Awarenzeit aus Keszthely* – rozpatrzył szczegółowo różne typy zapinek z tego stanowiska na szerokim tle porównawczym, dużo uwagi poświęcając kwestii ich datowania. Przedmiotem referatu Tatiany Štefanovičovej, *Schmuck des Nitraer Typs und seine Beziehungen zum Ost- und Südosteuropa im 9. Jh.*, były ozdoby typu nitrańskiego (przede wszystkim kolczyki winogronowate i kolczyki z paciorkami na kabłąku, wykonane głównie techniką odlewu), stanowiące jedną z trzech głównych grup ozdób znanych w IX w. na obszarze Wielkich Moraw (obok ozdób typów: bizantyńskiego i naddunajskiego). Autorka przeprowadziła analizę typologiczno-porównawczą okazów z Nitry, przytaczając analogie do nich z terenu Słowiańszczyzny południowej. Z uwagi na to, że kultura materialna ludności pochowanej na cmentarzysku w Nitrze-Lupce różni się od znanej z innych współczesnych cmentarzysk wielkomorawskich obecnością nie tylko ozdób typu nitrańskiego, lecz też doskonałej jakości ceramiki i bardzo bogatym

wyposażeniem zmarłych, Autorka sądzi, że na cmentarzysku Nitra-Lupka pochowana jest ludność napływowa, być może z północnej Serbii. Ostatnim referatem tej sesji był referat Marii Dekówny, *Herkunft der im Friedhof Zalakomár gefundenen Glasperlen im Lichte der technologischen Untersuchungen*, zawierający uwagi na temat miejsc produkcji paciorków o kształcie beczułkowatym z nieprzezroczystego szkła różnych barw, paciorków amforowatych, segmentowych zdobionych srebrną folią i paciorków oznaczanych w literaturze przedmiotu nazwą „Melonenkernperle”, odkrytych na cmentarzysku w Zalakomár (komitat Zala) i poddanych badaniom laboratoryjnym (analiza składu chemicznego szkła i badania szlifów petrograficznych) w Instytucie Historii Kultury Materialnej PAN w Warszawie.

Piąta sesja, zatytułowana *Kontakty kulturowe we wschodniej i południowej Europie* (przewodniczący: dr Csanád Bálint) objęła następujące referaty: Gudrun Fuchs-Gomolki, *Zur ostgermanischen Kultur in Nordbulgarien vom 4.–6. Jh.*, stanowiący syntetyczne opracowanie wyników badań archeologicznych prowadzonych na tym obszarze przez Zentralinstitut für alte Geschichte und Archäologie Akademii Nauk NRD; Władimira A. Iwanowa, *The statistical models of Turkish and Ugrish material cultures and their comparison*, który badaniom statystycznym poddał głównie materiały z cmentarzysk z trzech grup chronologicznych: a) VI–VII w., b) VIII–IX w., c) X–XI w., mające – jego zdaniem – istotne znaczenie dla interesującej go problematyki (np. w X–XI w. brak już cech „tureckich”, za to są wyraźne „premadziarskie”); Aleksandra I. Siemionowa, *Zur Deutung zentralasiatischen Elemente der Kultur der frühmittelalterlichen Nomaden des Osteuropas*, zawierający omówienie zespołów nekropolicznych z miejscowości: Nowogrigoriewka (mogiły scytyjskie i kurhany z VII w.), Wozniesienka, Romanowskaja (kurhany z końca VII w., znalezisko bizantyńskiego berła); oraz Bruno Genito, *Some evidences from Iran: on the Iranian and Central-asiatic connections with East Europe*, w którym Autor zaprezentował bogate materiały z zakresu sztuki irańskiej (płaskorzeźby, sztuka monumentalna) wskazując na różnego rodzaju powiązania z nimi zabytków kultur wschodnioeuropejskich.

Poza programem grupa młodych pracowników różnych instytucji węgierskich przedstawiła wyniki prowadzonych przez nich ostatnio badań archeologicznych na stanowiskach kultury awarskiej na terenie Węgier.

Wszystkim referatom towarzyszyła ożywiona dyskusja, w której poruszano wiele interesujących problemów zarówno ogólnych, jak i szczegółowych (często jej przedmiotem były kwestie chronologiczne, a więc datowanie różnych elementów kultury materialnej omawianych społeczeństw).

Mimo krótkiego czasu trwania sympozjum, dzięki doskonałej jego organizacji, oprócz omówionej wyżej części konferencyjnej w jego programie znalazły się również liczne inne ciekawe imprezy, jak: zwiedzanie specjalnie zorganizowanej z okazji sympozjum w Béri Balogh Ádám Múzeum w Szekszárd wystawy archeologicznej pt. *Tysiąclecie komitatu Tolna*, wykopalisk na terenie osady z okresu „awarskiego” w rejonie Szekszárd, gdzie odkryto piec będące przedmiotem referatu Gy. Rosnera rozpoczynającego część konferencyjną sympozjum, skansenu etnograficznego w Decs, Domu Sztuki w Szekszárd znajdującego się w dawnej synagodze, gdzie odbyło się otwarcie sympozjum, połączone z pięknym koncertem organowym. Dla polskich uczestniczek sympozjum szczególnie miłym akcentem była uroczystość odsłonięcia przed Béri Balogh Ádám Múzeum w Szekszárd pomnika Móry Wosińskiego i nadania jego imienia temu muzeum. Obecna nazwa tego ostatniego brzmi więc: Wosinsky Mór Múzeum (pisownia nazwiska została na gruncie węgierskim przekształcona). Mór Wosiński – Polak z pochodzenia (jego ojciec opuścił Polskę po powstaniu listopadowym) – był badaczem i zbieraczem starożytności tego rejonu oraz założycielem i pierwszym dyrektorem muzeum w Szekszárd.

Większość materiałów z sympozjum została opublikowana w „A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve” (dawniej: „A Szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve”), t. XV (1989), Szekszárd 1990.

Maria Dekówna i Helena Zoll-Adamikowa